

УДК 378

ОЛЬГА БАРАБАШ, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри менеджменту та освітніх інновацій,
проректор, Івано-Франківський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти, Україна
ORCID ID 0009-0000-2240-8048
o.barabash@ifoiippo.org.ua

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ "НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА"

OLHA BARABASH, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor of the Department of Management and educational
innovations, vice-rector, Ivano-Frankivsk Regional Postgraduate
Institute of pedagogical education, Ukraine

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PRIMARY CLASS TEACHERS IN THE CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF THE "NEW UKRAINIAN SCHOOL" CONCEPT

У статті розглядаються окремі аспекти професійного розвитку вчителів початкових класів, що обумовлені впровадженням Концепції "Нова українська школа". У матеріалах представлено результати дослідження, яке проходило у два етапи. На першому – узагальнювалися підсумки пілотування нового Державного стандарту початкової освіти; на другому – опитування учителів початкових класів, які упроваджують нововведення. Насамперед, воно стосувалося розуміння ключових ідей НУШ, змін, що відбулися у професійній діяльності педагогів, суб'єктивній оцінці їх результатів.

Ключові слова: учителі початкових класів, професійний розвиток, результати професійного розвитку, Концепція "Нова українська школа", Державний стандарт початкової освіти.

Summary. The article examines certain aspects of the professional development of primary school teachers due to the introduction of the "New Ukrainian School" concept. The materials present the results of the research, which took place in two stages. At the first, the results of the piloting of the new State Standard of

Primary Education were summarized. The second is a survey of primary school teachers who implement innovations. First of all, it concerned the understanding of the key ideas of NUS, the changes that have taken place in the professional activity of teachers, and the subjective assessment of their results.

Key words: primary school teachers, professional development, results of professional development, Concept "New Ukrainian School", State Standard of Primary Education.

Мета: виявити та проаналізувати зміни, що відбулися у професійній діяльності вчителів початкових класів у процесі реалізації Концепції "Нова українська школа", суб'єктивної оцінки результатів упровадження Державного стандарту початкової освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Важливим фактором професійного розвитку залишається соціальний контекст професійної діяльності педагога, розуміння ним своєї ролі та відповідальності перед суспільством. У Концепції Нової української школи зазначено, що запорукою успіху в реформуванні освітньої галузі є умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно (Нова українська школа, 2016).

Аналіз досліджень і публікацій. У даному контексті основополож-

ними є висновки науковців про те, що розвиток одночасно детермінований як зовнішніми (соціальними), так і внутрішніми (індивідуальними) факторами. Їхній взаємовплив може одночасно сприяти професійному розвитку або, навпаки, бути причиною професійних деформацій. На наше переконання це пов'язано з усвідомленням педагогом себе як суб'єкта, яке І. Бех називає "владою над собою", і зводиться до влади над своєю діяльністю, тобто перетворення її у самодіяльність як вільний акт (Бех, 2015, с. 53). Такі психологічні механізми в роботі педагога також асоціюються із самостійною оцінкою та пошуком альтернатив, що породжують творчість у професійній діяльності, де немає шаблонів і строгих необґрунтованих правил чи заборон.

Зокрема, В. Семиченко розглядає професійний розвиток педагога як базову категорію системи післядипломної педагогічної освіти. На думку вченої, слід розрізняти природний і спрямований розвиток. У першому випадку особистість розвивається передовсім за законами вікової динаміки й онтогенезу загалом. Щодо спрямованого розвитку, то він передбачає проектування потрібних рис та якостей, створення умов для їх формування (Семиченко, 2010, с. 50).

Трактуючи поняття "професій-

ний розвиток", науковці виділяють різні його складові: пов'язують з особистісним розвитком (О. Вознюк, О. Дубасенюк, Є. Климов, Г. Кочетов, О. Кокун, І. Хоржевська); виділяють зміни, що інтегруються у професійній діяльності (Л. Пуховська, Л. Корнєєва) та життєвому і професійному досвіді (С. Дей, В. Семиченко). Професійний розвиток учителів початкових класів є предметом досліджень О. Барної, Т. Боляк, В. Вітюк, Г. Колісник, О. Когут, Т. Матусевич, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, Н. Рокіцької, А. Черній та інших учених.

Базовим у контексті нашого вивчення, вважаємо наступне визначення: професійний розвиток педагога є неперервним та незворотним процесом змін, який доросла людина сприймає як саморозвиток, самореалізацію, самовдосконалення, що відбуваються в умовах професійної діяльності як провідної, спрямованим суспільними вимогами й особистісними потребами до самозміни і спеціально організованого навчання. Його результатами є не стільки зміни пізнавальної сфери, скільки поява нових ціннісних орієнтацій і смислів професійної діяльності (тобто зміни у ціннісно-смисловій сфері педагога як особистості), розвиток професійного мислення, набуття нових способів професійної діяльності. Саме ці аспекти відстежувалися у процесі науково-методичного супроводу дослідно-експериментальної роботи з теми "Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення початкової освіти в умовах реалізації нового Державного стандарту початкової освіти (2017–2021 рр.)".

Перший етап дослідження проведено після завершення пілотування стандарту. З цією метою розроблено дві анкети для вчителів початкових класів і керівників закладів освіти учасників експерименту, які склалися з 12 відкритих і закритих запитань, відбулось опитування. У ньому взяло участь 11 респондентів з різним стажем педагогічної та управлінської діяльності: в учителів від 5 до 21 та у керівників – від 1 до 18 років. За час пілотування 66,7%

учителів успішно пройшли процедуру сертифікації, 50% отримали вищу педагогічну категорію, 33,4% – звання учителя-методиста та старшого учителя.

На запитання про те, що вчителі вважають найбільшим професійним досягненням, ми отримали відповіді, які в основному стосуються удосконалення професійної компетентності та зміни у професійному мисленні. До прикладу: "Я навчилася працювати по-новому. Стала справжнім агентом змін"; "Свіжий погляд і мотивація на майбутнє"; "Повністю розкрилася як вчитель"; "...освоєння нових форм та методів навчання, ознайомлення з педагогічним досвідом роботи вчителів України і Європи". Керівники пілотних закладів також назвали неабияким досягненням колективу професійне зростання педагогів, їхню самостійність, реалізацію потенціалу, згуртованість у роботі, співпрацю та взаємодопомогу; фіксували зміни, які відбулися у ціннісно-смисловій сфері педагогів, розумінні ними місії та нових професійних ролей учителя. На початку експерименту респонденти висловлювалися про те, що їм імпонують ідеї Нової української школи, а після його завершення вказували на важливість запровадження діяльнісного підходу, набуті вміння учнів працювати в команді, самостійно приймати рішення, шукати інформацію, застосовувати її в житті.

Про загальну підтримку нововведень учителями початкових класів свідчать наступні результати опитування. Так, на запитання анкети "Реалізуючи завдання Нової української школи, я думаю про необхідність змін, усвідомлюю їх значення" схвально відгукнулось 51,3% респондентів; 33,3% – орієнтуюся на власні переконання і досвід; з них 25,6% виділили обидва варіанти. На важливість командної роботи, розуміння керівниками закладу освіти сутності нововведень, нових цілей освіти та засобів їх реалізації вказують наступні результати: загалом 15,4% учителів орієнтуються на зовнішню мотивацію як стимул професійної діяльності; 5,1% опи-

таних, реалізуючи завдання Нової української школи, роблять це через небезпеку покарання, несхвалення з боку керівництва; а 10,3% – через можливість отримання схвальної оцінки.

Постійний зворотний зв'язок з учасниками експерименту давав можливість відстежувати не тільки успіхи, а й типові утруднення, внутрішній дискомфорт, який виникав від потреби діяти самостійно, опиратися на себе у процесі прийняття рішень. Часто вчителі давали запит на готові зразки для наслідування, а їх відсутність та інші труднощі пілотування створювали відчуття невпевненості у своїх діях, постійного перебування у ситуаціях невизначеності. Тому погоджуємося з висновками Т. Мостової, що необхідність соціально-психологічної підтримки вчителів початкових класів - на шляху змін, спеціальної роботи з подолання та профілактики фрустрації (Мостова, 2023, с. 88).

На другому етапі дослідження проведено опитування, у якому взяло участь 120 учителів початкових класів, котрі упроваджують державний стандарт та ідеї Нової української школи після завершення пілотування. Для цього розроблено анкету, яка складалася з 17 відкритих і закритих запитань. Опитування охопило респондентів з різним стажем педагогічної діяльності: 18,8% – 10 років, 33,5% – до 15 років, 28% – від 20 до 30 років та 19,7% – більше 31 року, переважно це педагоги вищої (55,6%) та першої (28%) кваліфікаційних категорій. На запитання про те, що вчителі вважають своїм найбільшим професійним досягненням, вони відповіли про те, що стосується удосконалення професійної компетентності та позитивних результатів професійної діяльності. У першому випадку вчителі вказують на суб'єктивні результати, до прикладу: "опанувала мультимедійну дошку, електронний журнал". Натомість більшість (56%) ідентифікують професійні досягнення з успіхами дітей і результатами навчання: "здатність всіх учнів співпрацювати у групах", "мої учні навчаються з цікавістю, не мають

страху висловлювати свою думку. Здобувачі освіти розуміють, для чого вони вчать і де можуть бути застосовані знання". Серед респондентів були педагоги, котрі успішно пройшли сертифікацію, і переможець обласного етапу конкурсу "Учитель року-2023" у номінації "Учитель початкових класів".

Однією з найважливіших змін, що відбулася у професійній діяльності, можна вважати налагодження партнерської взаємодії між учасниками освітнього процесу в Новій українській школі, на що вказують результати обох етапів опитування учителів початкових класів. Вони відзначають, що створення комфортних умов для організації освітнього процесу, атмосфери доброзичливості, довіри, зацікавленості у взаємодії стало передумовою появи в учнів бажання проявляти себе, бути активними, демонструвати оригінальність і гнучкість мислення, продукувати креативні ідеї та рішення.

На запитання "Що стало найбільшим викликом за час пілотування?" учителі відповіли наступним чином: 50% наголосили на переході до використання нових інструментів оцінювання. Наприклад: "Найбільший виклик для мене – упровадження формувального оцінювання, адже я звикла до оцінок і з недовірою поставилася до такого нововведення. З часом зрозуміла, що мотивувати учнів до навчання можна і без оцінок". Також респонденти вказують на зміну освітнього середовища, його технічне оснащення. Відповіді педагогів початкової школи на аналогічне запитання різняться: проблеми з оцінюванням турбують тільки 20%, натомість 51% акцентують на зовнішніх факторах, які спричинили зміни форм навчання (вимушений перехід на дистанційне навчання, а згодом – на очне). Серед суб'єктивних чинників виділили нові методи навчання – 5%, взаємодію у групах і парах – 7%, роботу з батьками – 2%, інклюзивне навчання – 2%, перехід на новий стандарт – 2%.

Розробники Концепції "Нова українська школа" виокремили не-

обхідність використання інтерактивних методів навчання, які найбільшою мірою забезпечують навчальне співробітництво. За час їх поширення як інноваційних методів навчання педагоги-практики адаптувалися до їх використання в умовах класно-урочної системи. Результати опитування учителів початкових класів, котрі впроваджують державний стандарт та ідеї Нової української школи, засвідчують, що вони розуміють, які саме професійні завдання дозволяють вирішувати за їх допомогою. Зокрема, вказують, що робота у групах дозволяє організувати дослідницьку та проектну діяльність, створювати дружню атмосферу у класі. Окремо виділяють потенціал цієї групи методів для вирішення професійних завдань, які у державному стандарті та інших документах окреслено як спільні вміння: вирішувати проблеми, співпрацювати у команді, висловлювати свою думку, дискутувати, взаємодіяти, розподіляти обов'язки тощо.

На запитання, як змінилася взаємодія між учасниками освітнього процесу в Новій українській школі", ми отримали наступні відповіді: 35,9% вважають, що вона набула ознак партнерської взаємодії (наприклад: повага, довіра, рівність, відповідальність, партнерство на рівні вчитель-діти-батьки). Для 17,9% опитаних ідеться про зміни у психологічній атмосфері спілкування, про що свідчить відчуття комфорту у класі, невимушеної атмосфери спілкування, можливість діяти розкуто, проявляти свої емоції, діти мають право на помилку. Більшість педагогів (33,3%) відзначають зміни в поведінці учнів, які свідчать про становлення їх суб'єктності в освітньому процесі, зокрема: учень перестав бути отримувачем знань, а став здобувачем. Діти стали більш самостійними, ставлять запитання, самостійно шукають інформацію. Також респонденти відзначають, що зросла активність у груповій роботі, здатність здійснювати самооцінку та взаємооцінку результатів взаємодії. Разом з тим педагоги не вка-

зують на те, що взаємодія потрібна для колективного вирішення завдань (проблем, прийняття рішень); також поза увагою залишаються такі ресурси навчального співробітництва, як формування пізнавальної мотивації, пізнавального інтересу, нових ціннісних орієнтацій.

Професійний розвиток є багатоглядним процесом, тому нас цікавило те, які форми, методи, інтернет-ресурси допомагають учителю вибудувати власний вектор професійного зростання. На думку опитаних, найбільше цьому сприяють курси підвищення кваліфікації (100%), навчальні курси на різних платформах "Освіторія", "Всеосвіта", "На урок" та ін. (77,8%), вебінари, майстер-класи (дистанційна форма проведення) – 66,7%. Незначний вплив за цей період, на думку педагогів, мали заходи з обміну досвідом, обговорення проблем і способів їх вирішення (16,7%). Усе це може свідчити про недостатність умов для перебування учителів у рефлексивній позиції, осмислення ними педагогічних ситуацій та способів їх вирішення. Натомість педагоги тяжіють до тих ресурсів, контент яких зорієнтований на виклад чи ілюстрацію навчального матеріалу.

Одним з основних завдань пілотування нового змісту початкової школи була робота з інтегрованими курсами. На цьому етапі найбільше труднощів викликала відсутність друкованих матеріалів для учителя та учня, можливості бачити їх на перспективу. Згодом педагоги наголосили на сучасному змісті, наявності завдань, що викликають у здобувачів освіти справжній інтерес. Взаємодія з педагогами у процесі науково-методичного супроводу експерименту дозволила відстежити суперечність між новими цілями початкової освіти та намаганням їх досягати традиційними методами навчання. Зокрема, у процесі моделювання, проведення та самоаналізу уроку чи окремих педагогічних ситуацій учителі продовжували приділяти більше уваги змісту, фактам та іншій інформації, а не організації роботи

на основі цього матеріалу, тобто ідея дитиноцентризму, що закладена в Концепції НУШ, залишається до кінця не реалізованою.

Таким чином, можна зробити висновок, що вчителі початкових класів загалом підтримують ідеї Нової української школи, усвідомлюють необхідність упровадження нововведень, обумовлених часом. Серед змін, які знайшли місце у їхній професійній діяльності, виділяють партнерську взаємодію між педагогом, учнями та батьками, сприятливу психологічну атмосферу спілкування, яка дозволяє учням бути більш активними, розкутими та мотивованими, а саме забезпечувати власну суб'єктність. Власний професійний розвиток учителі фіксують у суб'єктивних твердженнях, які стосуються змін у професійному мисленні, удосконаленні складових фахової компетентності, опануванні нових методів навчання та оцінювання навчальних досягнень учнів.

Серед нововведень, які викликали найбільше труднощів у процесі пілотування, а згодом упровадження нового Державного стандарту початкової освіти, - формувальне оцінювання. Вибір форм, методів та ін. ресурсів для навчання самих

учителів може свідчити про те, що в них переважає запит на отримання нової, уже кимось опрацьованої інформації, а не на осмислення власного досвіду та пошуків нових способів професійної діяльності. Педагоги недооцінюють значення процесу обміну досвідом з вирішення професійних завдань і проблем, самої ситуації перебування у рефлексивній позиції.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в тому, щоб дослідити діяльнішу складову професійної компетентності учителів початкових класів, виявити тенденції та типові утруднення у процесі упровадження Державного стандарту початкової освіти, урахувати їх результати у ході підготовки освітніх програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Бех, І. (2015). Вибрані наукові праці. Т. 2. Чернівці: Букрек.
- Мостова, Т. (2023). Психологічні методи подолання професійної фрустрованості у вчителів початкової школи. Психологія, 51.
- Нова українська школа. Концептуальні засади реформування се-

редньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

Семиченко, В. (2010). Проблема особистісного розвитку й саморозвитку в контексті неперервної професійної освіти. Педагогіка і психологія, 2 (67).

REFERENCES

- Bekh, I. (2015). Vybrani naukovi pratsi. T. 2. Chernivtsi: Bukrek.
- Mostova, T. (2023). Psykholohichni metody podolannya profesiyanoi frustrovanosti u vchyteliv pochatkovoyi shkoly. Psykholohiya, 51.
- Nova ukrayinska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoyi shkoly. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- Semychenko, V. (2010). Problema osobystisnoho rozvytku y samorozvytku v konteksti neperervnoyi profesiyanoi osvity. Pedagogika i psykholohiya, 2 (67).

Стаття надійшла 20.10.2023 р.